

Adina-Voichița ROȘU
(Universitatea din Oradea)

De la Privilegiu la Universalitate: Criza cetățeniei în Imperiul Roman și reforma Edictului de la Caracalla

Abstract: (From Privilege to Universality: The Crisis of Citizenship in the Roman Empire and the Reform of the Edict of Caracalla) The paper explores the journey from a society in which citizenship was an exclusive privilege to a society in which citizenship became a universal right, but also a source of conflicts and reassessments of the citizen's status in the context of political and social changes in the Roman Empire. In the Roman context, citizenship was initially a privilege granted to certain social classes, cities or selected groups, often with special benefits such as legal protection, tax rights or participation in certain functions. This meant that only a small part of the population had full rights, while the rest of the inhabitants were subject to limited rights. The reforms of the time of Emperor Caracalla, especially the Edict of 212 AD, marked a radical change, extending the right of citizenship to all free inhabitants of the empire. Thus, citizenship was no longer an exclusive privilege, but became a universal notion, applicable to all citizens, contributing to the consolidation of imperial unity and identity. The disputes and tensions generated by this universality represented a crisis in the meaning and attributions of citizenship within the Empire. The reform of the Edict of Caracalla in 212 A D, also known as the Constitutio Antoniniana, represented a crucial moment, as it granted Roman citizenship to all free provincials. Thus, the process of inclusion was not only an administrative measure, but also a step towards the creation of a common civic identity, promoting the unity and cohesion of the Empire.

Keywords: *privilege, universality, citizenship, Roman Empire, inclusivity.*

Rezumat: Lucrarea explorează parcursul de la o societate în care cetățenia era un privilegiu exclusivist la o societate în care cetățenia devine un drept universal, o sursă de conflicte și reevaluări ale statutului cetățeanului în contextul schimbărilor politice și sociale ale Imperiului Roman. În contextul roman, cetățenia era inițial un privilegiu acordat anumitor clase sociale, orașe sau grupuri selecte, adesea cu beneficii speciale precum protecția legală, drepturi fiscale sau participare pentru anumite funcții. Aceasta însemna că doar o parte restrânsă a populației avea drepturi complete, iar restul locuitorilor erau supuși unor limite. Reformele din timpul împăratului Caracalla, în special Edictul din 212 d.Hr., au marcat o schimbare radicală, extinzând dreptul de cetățenie pentru toți locuitorii liberi ai imperiului. Astfel, cetățenia nu mai era un privilegiu exclusivist, ci devenea o noțiune universală, aplicabilă tuturor cetățenilor, contribuind la consolidarea unității și identității imperiale. Disputele și tensiunile generate de această universalitate au reprezentat o criză în înțelesul și atribuțiile cetățeniei din cadrul Imperiului. Reforma Edictului de la Caracalla din 212 d.Hr., cunoscută și sub numele de Constitutio Antoniniana, a constituit un moment crucial, deoarece a conferit cetățenie romană tuturor provincialilor liberi. Astfel, procesul de incluziune nu a fost doar o măsură administrativă, ci și un pas spre crearea unei identități civice comune, promovând unitatea și coeziunea Imperiului.

Cuvinte-cheie: *privilegiu, universalitate, cetățenie, Imperiul Roman, inclusivitate.*

1. Introducere. Criza ca matrice a puterii imperiale. Chipul puterii și memoria stigmatului: Caracalla în secolul al III-lea

În contextul istoriei romane, crizele majore, precum conflictele interne, crizele politice sau sociale, au acționat ca *generatores momenta*, determinând adaptări și redefiniri ale modului de guvernare, valorilor culturale și identităților colective. Aceste momente de tensiuni și adversitate au reprezentat, totodată, momente fertile pentru consolidarea și, unele cazuri, pentru reconfigurarea paradigmelor sociale și politice, contribuind astfel la modelarea unei noi ordini în cadrul imperiului și, ulterior, la configurarea identităților europene moderne.

Astfel, criza devine un exemplu elocvent pentru înțelegere a manierei în care evenimentele de criză pot conduce la reconfigurări radicale ale identităților naționale și ale structurilor de putere.

Figura împăratului Marcus Aurelius Antoninus Augustus (188–217 p.Chr.), intrată în conștiința posterității sub numele de Caracalla, se conturează pe fundalul unei epoci marcate de fisuri adânci în ordinea politică și în echilibrul moral al Imperiului Roman. Deși titulatura sa imperială aduna o fastuoasă succesiune de nume și onoruri, memoria istorică a ales să-l fixeze într-o singură desemnare, redusă ca formă, dar densă ca semnificație, devenită emblemă a tiraniei militarizate. Porecla „Caracalla”, derivată din mantia galică cu glugă (*caracallus*) purtată cu ostentație de împărat, transformă un obiect vestimentar secundar într-un semn identitar major. Vestimentația devine astfel limbaj politic: un gest de desprindere deliberată de sobrietatea senatorială romană și, totodată, o afirmare a unei autorități imperiale ancorate în lumea armatei și a provinciilor. Haina nu mai este podoabă, ci program; nu ornament, ci declarație de putere. Portretele sculpturale ale lui Caracalla cristalizează această mutație simbolică într-o fizionomie tensionată: fruntea adunată, privirea ascuțită, maxilarul înclșat compun imaginea unei conștiințe permanent în alertă. Idealizarea clasică a epocii antonine este abandonată în favoarea unui realism dur, aproape violent, care anticipează expresivitatea severă a secolului al III-lea. Mantia militară, grea și lipsită de rafinament, completează acest discurs vizual, legitimând autoritatea nu prin armonie, ci prin forță. Observația lui Cassius Dio, potrivit căreia împăratul „se străduia să pară mai degrabă soldat decât *princeps*” (*Istoria Romană*, cartea LXXVII (77), capitolul 6), sintetizează cu acuitate această strategie identitară. Alegerea iconografică și succesul efemer în rândul legiunilor sunt expresii ale aceleiași voințe de putere, întemeiate pe apropierea simbolică de corpul militar. Asumarea numelui de Marcus Aurelius, menită să sugereze o filiație morală cu filozoful-împărat, rămâne însă un gest golit de eficacitate etică. Prestigiul onomastic nu reușește să compenseze violența practicii politice, iar porecla informală se impune ca verdict al memoriei colective. Istoria a preferat semnul revelator al mantiei în locul solemnității titulaturii, reducând identitatea imperială la esența sa morală. În istoriografia antică, porecla devine astfel un rezumat axiologic: „Caracalla” nu mai desemnează doar un veșmânt, ci o tipologie a conducerii dominate de suspiciune, cruzime și exercițiul neîngrădit al violenței. Relatările lui Herodian, Cassius Dio și *Historia Augusta* converg într-un portret literar profund negativ, accentuând instabilitatea psihologică a împăratului și climatul de teamă pe care acesta l-a instaurat. Aceeași tensiune se reflectă fidel în arta oficială. Capul ușor întors,

sprâncenele coborâte și expresia încordată nu sunt simple detalii plastice, ci semne ale unei interiorități fracturate, dominată de furie și paranoia. Portretul sculptural devine, astfel, o formă de mărturie morală, nu o idealizare propagandistică. În această dublă ipostază — estetică și etică — portretul lui Caracalla funcționează ca un avertisment. El marchează ruptura decisivă față de canonul armoniei clasice și inaugurează o artă a severității, corespunzătoare unei lumi aflate în criză. Alegerea mantiei *caracalla* și supraviețuirea poreclei în memoria istorică semnalează redefinirea autorității imperiale ca instrument al constrângerii și intimidării, nu al echilibrului moral sau al continuității filosofice. În memoria culturală a Imperiului Roman, Caracalla se distinge prin modul în care imaginea sa publică a fost configurată ca expresie a autorității și controlului.

În cadrul analizei noastre, vom evidenția calea prin care un act normativ promulgat de împăratul Caracalla (Marcus Aurelius Severus Antoninus Augustus-211-217 d.Hr.), act cunoscut sub numele de *Constitutio Antoniniana* sau *Edictum Antoninianum*, a realizat o reconfigurare fundamentală a modului în care cetățenia și resursele statului erau administrate, generând consecințe de amploare care au modelat pe termen scurt și lung dinamica internă a imperiului Roman, de asemenea, vom vorbi despre contextul crizei cetățeniei și *Edictul de la Caracalla*, impactul acestuia, modul în care a influențat percepția asupra cetățeniei și a statutului social, felul în care criza cetățeniei a fost un factor determinant în declinul structurilor imperiale și consolidarea noilor forme de organizare politică și socială în lumea romană, apoi vom creiona concluziile acestei analize. Pentru a evidenția importanța documentului în contextul evoluției lumii romane și a identităților europene, profesorul Alex Imbrie de la Universitatea din Edinburg menționează în cartea sa, *Constituția Antoniniana. Un edict pentru Imperiul Caracalla*: Constituția Antoniniană este considerată în zilele noastre ca unul dintre cele mai importante documente constituționale din istorie la nivel global. În 2017 a fost înscrisă în mod oficial în Registrul Memoriei Lumii al UNESCO, plasând-o alături de alte documente și cărți, precum *Magna Carta*, *Boul de aur al Împăratului Carol al IV-lea* și *Declarația drepturilor omului și drepturilor civile* introduse de Consiliul Național francez în 1789. Aceasta este, pe bună dreptate, considerată ca fiind geneza multor concepte ulterioare de cetățenie în Europa și nu numai (Imbrie, 2018, prefață).

2. *Constitutio Antoniniana*: context, conținut și interpretări

Contextul în care a fost promulgată *Constitutio Antoniniana*, se bazează în principal pe două surse literare grecești contemporane: Cassius Dio și Herodian. Primul a fost senator, guvernator al Smyrnei, consul, proconsul în Africa și Panonia, sub domnia lui Septimius Severus și apropiat de putere sub Caracalla, demonstrând o capacitate remarcabilă de supraviețuire schimbărilor, păstrându-și prerogativele de consilier în timpul domniei lui Caracalla. A compus *Istoria Romană* în 80 de volume scrise în limba greacă între anii 207-219 d.Hr. Cel de-al doilea, Herodian, avea rang ecvestru, a scris *Istoria Imperiului Roman de la moartea lui Marcus Aurelius*, acoperă perioada 180-238 d. Hr.

Cei doi istorici, Cassius Dio și Herodian au lăsat o imagine foarte critică despre Caracalla. Există o opinie proeminentă a istoricului englez Edward Gibbon în *Istoria declinului și a prăbușirii imperiului Roman*, conform căreia Caracalla a fost un tiran

militar violent „un dușman comun al omenirii” (Gibbon, 1976, 47). Într-adevăr, au existat mulți factori care au conturat această imagine negativă a împăratului Caracalla, care a ajuns unic împărat prin uciderea cu sânge rece a fratelui său Geta (Mașchin, 1951, 378) și persecuția sângeroasă a dușmanilor politici, care a dus la moartea a 20.000 de oameni. De asemenea, a ucis oficiali ai orașului și a ordonat jefuirea Alexandriei, atunci când aceștia l-au batjocorit pentru că a încercat să justifice uciderea lui Geta ca fiind autoapărare, ceea ce i-a consolidat reputația de violent.

Întorcându-ne la surse, cercetătorii citează un papirus egiptean sub numele de *Papirus Gisensis 40*, publicat de către paleograful francez Paul Meyer în 1910. *Papirus Gisensis*, este în mare parte acceptat ca fiind o porțiune fragmentară a unei traduceri grecești a edictului imperial latin original. Ari Z. Bryen afirmă:” cea mai importantă caracteristică a documentului Papirus Gisensis 40, este că, deși păstrează informații oficiale, nu este un document oficial- adică nu este o copie certificată a edictelor împăratului” (Bryen, 2016, 29-43).

Datarea Constituției Antoniniana a rămas o dezbatere între istorici, deși datorită unor noi dovezi, este larg acceptat faptul că Edictul a urmat morții lui Geta în 211 d. Hr. și a ajuns publicat la mijlocul anului 212 d.Hr.

Sursele care menționează universalitatea cetățeniei romane sunt literare, epigrafice, inscripții romane, dintre acestea le cităm pe cele mai importante: *Corpus Iuris Civilis*, *Codex Iustinianus*, Cassius Dio, Herodian, Septimius Severus – *Historia Augusta*, Aurelius Victor, *Liber de Caesaribus*, Augustinus, *De civitate Dei*, 5,17, Sidonius Apollinarius, *Epistulae*, 1,6,2, Ulpian, *Digesta*, Justinianus, *Novellae*.

3. Cetățenia între privilegiu și universalitate

Transformarea cetățeniei romane dintr-un privilegiu restrictiv într-un statut juridic universal constituie una dintre cele mai semnificative mutații ale secolului al III-lea și, totodată, unul dintre paradoxurile centrale ale politicii imperiale târzii. Înainte de *Constitutio Antoniniana*, cetățenia funcționa ca un instrument de diferențiere socială și politică, marcând apartenența la un nucleu privilegiat al comunității imperiale. Ea conferea nu doar drepturi juridice, ci și un capital simbolic care separa cetățeanul de peregrin, centrul de periferie, Roma de provincii. Edictul lui Caracalla rupe această logică a excluderii selective și introduce o nouă paradigmă, în care cetățenia devine un statut generalizat, aplicabil tuturor locuitorilor liberi ai Imperiului. Această universalizare, însă, nu trebuie interpretată ca un gest de egalizare socială sau de democratizare a puterii, ci ca o recalibrare a raportului dintre individ și stat. Cetățenia nu mai este recompensa unei apartenențe culturale sau a unui merit civic, ci expresia integrării forțate într-un sistem juridic și fiscal unitar. În acest sens, universalitatea cetățeniei maschează o schimbare de accent: de la drepturi la obligații. Extinderea statutului cetățenesc implică generalizarea sarcinilor fiscale, militare și administrative, transferând asupra întregii populații libere responsabilități care anterior reveneau unui grup restrâns. Cetățenia devine astfel un instrument de guvernare, menit să faciliteze controlul imperial asupra resurselor umane și economice ale Imperiului, într-un context de criză structurală și insecuritate politică. Mai mult, această reformă nu elimină pluralitatea identitară a Imperiului, ci o reconfigurează într-un cadru juridic comun. Deși toți devin cetățeni romani,

diferențele dintre provincii, tradiții locale și gradele de romanitate persistă. Așa cum subliniază cercetările moderne, cetățenia universală nu produce o omogenizare culturală reală, ci coexistă cu o diversitate de practici juridice, religioase și sociale. Universalitatea juridică se suprapune peste o realitate profund eterogenă, generând tensiuni între unitatea normativă și diversitatea experienței cotidiene. Din perspectivă simbolică, cetățenia universală redefinește și sensul apartenenței imperiale. Ea nu mai exprimă participarea activă la viața civică, așa cum se întâmpla în Republică sau în primele secole ale Principatului, ci devine semnul supunerii față de autoritatea centrală. Cetățeanul nu este chemat să participe, ci să se conformeze; nu să delibereze, ci să accepte. În acest mod, cetățenia se transformă dintr-un ideal civic într-un mecanism administrativ. Prin urmare, *Constitutio Antoniniana* nu marchează triumful egalității juridice, ci începutul unei noi etape în istoria cetățeniei, caracterizată de universalitate formală și inegalitate substanțială. Această ambivalență conferă reformei lui Caracalla o relevanță de durată, anticipând dilemele moderne ale cetățeniei ca statut juridic universal, dar inegal în practică. Cetățenia romană a secolului al III-lea devine astfel un precursor al formelor moderne de apartenență politică, în care includerea juridică nu anulează diferențele sociale, ci le administrează în numele unității statului.

4. Imperiul între lege, fisc și sacralizarea puterii

Mărturia lui Cassius Dio despre *Constitutio Antoniniana* se află într-un paragraf 78/1-24 în care Cassius Dio critică politica financiară a lui Caracalla, învinovățindu-l pentru poverile care apasă asupra imperiului și în special asupra clasei senatoriale, toate în beneficiul soldaților. Cassius Dio specifică faptul că măsura a fost promulgată *λόγῳ μὲν τιμῶν* “sub pretextul onoarei”, ceea ce înseamnă că oficial era o măsură onorifică. Dar adaugă că adevăratul motiv politic din spatele acestei măsuri a fost creșterea veniturilor fiscale. Cu alte cuvinte, Cassius Dio reduce astfel *Constitutio Antoniniana* la o măsură care viza extinderea numărului de persoane supuse anumitor impozite care îi afectau doar pe cetățenii romani. Nu se precizează nimic despre aspectul religios al acestei măsuri. Dio Cassius citează în special impozitul cunoscut în latină sub denumirea de *vicesima hereditatium* sau *vicesima libertatis*, adică taxe de 20% percepute asupra moștenirii și legăturilor. Aceste impozite au crescut de la o cotă de 5% la 10%, devenind *decima hereditatium*. Potrivit lui Dio Cassius, Caracalla ar fi eliminat aceste scutiri, ceea ce pare improbabil, nefiind confirmat în altă parte. Discursul istoricului ar trebui probabil interpretat ca fiind retoric. Pe de altă parte, merită menționată absența informațiilor privind receptarea Constituției Antoniniene de către popor și provincii, precum și posibile dificultăți legale de aplicare a acesteia (Besson, 2018, 147).

A doua sursă contemporană care consemnează promulgarea *Constituției Antoniniene* este o scurtă mențiune a juristului Ulpian, păstrată în *Digesta*. Ulpian s-a născut probabil în jurul anului 170, originar din Tir. A fost *procurator a libellis* pentru Septimius Severus și Caracalla între 202 și 209. A supraviețuit asasinării lui Geta și epurării politice din 211 și 217, adică în timpul regimurilor lui Caracalla și Macrinus. Relatarea lui Ulpian despre *Constitutio Antoniniana* este destul de laconică, cel puțin în forma în care a ajuns până la noi. A apărut inițial în *Ad Edictum pretoris* pe care Ulpian l-a compus între anii 213-217, imediat după promulgarea

Constituției Antoniniene. Lucrarea nu a supraviețuit în întregime, dar numeroase fragmente din ea au fost încorporate în *Corpus Iuris Civilis*. Fragmentul care face aluzie la *Constitutio Antoniniana* care se găsește în *Digesta* 1.5 *De statu hominum* care tratează condiția indivizilor.

Papirusul Gissensis probabil a fost pur și simplu o colecție legislativă fără o utilizare predefinită, ci destinată să rezolve chestiuni de statut care ar putea apărea pentru un funcționar sau magistrat. Existența unei astfel de compilații de texte juridice cu mult înainte de primele coduri este deja un lucru interesant, probabil era destinată unui specialist în drept roman din Egipt pentru clienții săi. Natura extrem de incompletă a textului a generat numeroase încercări de restaurare, fiecare cercetător străduindu-se să insereze în lacune cuvintele grecești care păreau să producă cel mai apropiat sens de gândirea sa.

De la Paul Meyer și prima sa ediție, majoritatea cercetătorilor au pornit de la ipoteza că cele două coloane trebuie să fi avut lățime egală. Această idee se bazează pe reconstrucția titlaturii imperiale care ar indica 18 litere lipsă pentru începutul primului rând. Cu toate acestea, alți cercetători precum Joseph Modrzejewski afirmă că numărul de litere lipsă nu sunt elemente certe. Ultima reconstituire efectuată de Peter Kuhlmann, ale cărui rezultate au fost publicate în 1994 oferă o reconstituire incompletă a textului pentru a facilita lectura cu incertitudinile evidente.

Un mic corpus de papirusuri documentare menționează direct *Constitutio Antoniniana*. Aceste papirusuri provin din Egipt sub numele Theia Dorea (Θεία δωρεά) menționat de Kostas Bursaselis, BGU II 655.

Termenul ales (darul sau donația divină) confirmă faptul că măsura a fost prezentată dintr-un unghi onorific, așa cum a lăsat să se înțeleagă Cassius Dio. Sub acest termen δωρεά, se desemna în general acordarea de drepturi sau scutirile de impozite, echivalentul latinescului *beneficium imperatoris*. Pliniu cel Tânăr, de exemplu, folosește termenul de *beneficium* pentru a desemna consulatele sau livrările extraordinare de grâu, dar în același timp îl folosește și pentru a desemna acordarea cetățeniei.

Tabula Banasitana, tablă din bronz a lui Banasta descoperită în Maroc în 1957 conține scrisori imperiale de la sfârșitul secolului III d. Hr. care acordau cetățenie romană. Tabula conține un model formulat pentru documentele care acordă cetățenia. Descoperirea ei a condus la descoperiri recente în restaurarea *Papirusului Gissensis* 40.

Secolul al III-lea d.Hr. reprezintă una dintre cele mai tensionate și decisive perioade din istoria Imperiului Roman, fiind consacrat în istoriografie sub sintagma de „criză imperială”, nu ca un simplu interval de instabilitate conjuncturală, ci ca un proces complex de dezagregare politică, militară, economică și simbolică. Această criză nu se manifestă ca o ruptură bruscă, ci ca o acumulare progresivă de tensiuni structurale, care își au originea încă din transformările profunde ale puterii imperiale inaugurate la sfârșitul secolului al II-lea. Acederea la tron a lui Septimius Severus marchează un punct de inflexiune major în istoria guvernării romane. Consolidarea puterii sale s-a sprijinit în mod explicit pe armată, în detrimentul aristocrației senatoriale, iar acest fapt a modificat ireversibil echilibrul tradițional al autorității imperiale. Într-un celebru gest simbolic, Severus le-ar fi recomandat fiilor săi „să îmbogățească soldații și să disprețuiască restul”, formulă care concentrează, la nivel

discursiv, noua logică a dominației. Astfel, Imperiul intră într-o etapă în care legitimitatea politică nu mai derivă din consensul civic sau din tradiția instituțională, ci din forța militară și din capacitatea de a o controla. Această mutație se reflectă nu doar în mecanismele de guvernare, ci și în limbajul istoric și literar al epocii. Sursele antice descriu un climat dominat de insecuritate, suspiciune și violență endemică, în care succesiunile imperiale devin frecvent rezultatul conspirațiilor și al asasinatelor. Istoriografia contemporană evenimentelor – în special Cassius Dio și Herodian – construiește o narațiune a degradării progresive a ordinii romane, în care împăratul nu mai apare ca garant al stabilității, ci ca agent al tensiunii. Din punct de vedere militar, criza se manifestă prin presiuni externe constante asupra frontierelor și prin instabilitatea loialității trupelor. Intern, economia imperială este afectată de inflație, devalorizarea monedei și creșterea fiscalității, în timp ce administrația se confruntă cu dificultăți majore în gestionarea unui teritoriu vast și eterogen. Aceste fenomene nu sunt izolate, ci interdependente, fiecare amplificând efectele celorlalte și contribuind la o stare generalizată de vulnerabilitate a Imperiului. Relevanța crizei secolului al III-lea nu constă însă doar în amploarea disfuncționalităților sale, ci mai ales în transformările de durată pe care le-a generat. Criza devine un laborator al noilor forme de putere imperială, în care autoritatea se redefineste prin centralizare, uniformizare juridică și sacralizare a figurii împăratului. În acest context trebuie înțeleasă atât iconografia severă a lui Caracalla, cât și reformele sale legislative, care răspund unei nevoi acute de control și coeziune într-un imperiu fragmentat. La nivel simbolic și cultural, criza se reflectă într-o schimbare profundă a imaginarului politic roman. Idealul clasic al armoniei, măsurii și echilibrului este înlocuit de o estetică a tensiunii și a forței, vizibilă atât în portretistica imperială, cât și în tonul surselor literare. Arta și discursul istoric nu mai funcționează ca instrumente de glorificare, ci ca medii de exprimare a anxietății colective și a fricii politice. Astfel, criza secolului al III-lea trebuie interpretată nu doar ca un episod de declin, ci ca un moment de tranziție fundamentală, în care Imperiul Roman își abandonează treptat modelele clasice de organizare și se îndreaptă către structuri de putere mai autoritare și mai centralizate. Figura lui Caracalla și *Constitutio Antoniniana* se înscriu pe deplin în această logică a crizei: ele nu sunt excepții, ci simptome și, totodată, răspunsuri la o lume imperială aflată în transformare profundă.

5. Limbajul edictului și semantica universalității

Limbajul *Constitutio Antoniniana* se distinge printr-o gravitate deliberată și o impersonalitate programatică, menite să confere edictului aparența unei necesități istorice mai degrabă decât a unei opțiuni politice contingente. Alegerea vocabularului juridic – termeni precum *universitas*, *omnes* și *civitas* – nu are doar o funcție normativă, ci și una simbolică, contribuind la construirea unei retorici a totalității, în care actul imperial se prezintă ca expresie a unei ordini naturale și incontestabile. Această semantică a universalității nu urmărește atât egalizarea reală a statutelor, cât redefinirea raportului dintre individ și puterea centrală. Cetățenia nu este oferită ca recunoaștere a unei autonomii civice, ci ca integrare într-un cadru juridic unitar, controlat de autoritatea imperială. Astfel, universalitatea devine un instrument de uniformizare administrativă și fiscală, mascat sub limbajul incluziunii. Formula juridică a edictului estompează diferențele dintre provincii și comunități locale, dar

fără a elimina ierarhiile sociale preexistente, transferând tensiunile din planul juridic în cel social și economic. Impersonalitatea discursului juridic accentuează această funcție integratoare și coercitivă. Absența adresării directe sau a justificării morale explicite transformă edictul într-un act al puterii absolute, care nu solicită consimțământul, ci presupune acceptarea. Universalitatea nu este negociată, ci declarată; nu este rezultatul unui proces de incluziune graduală, ci efectul unei voințe suverane care se impune tuturor. În acest sens, limbajul edictului reflectă mutația profundă a conceptului de cetățenie, de la privilegiu diferențiat la obligație generalizată. Din perspectivă filologică și culturală, *Constitutio Antoniniana* marchează și extinderea limbii latine ca instrument unic al dreptului și administrației imperiale. Universalitatea juridică este dublată de o tendință de uniformizare lingvistică, care contribuie la consolidarea unei identități imperiale comune, dar și la marginalizarea tradițiilor juridice și culturale locale. Limba devine, astfel, un vector al puterii, iar dreptul – un mecanism de integrare simbolică și practică. În ansamblu, limbajul edictului nu exprimă doar o reformă juridică, ci o nouă viziune asupra Imperiului: un spațiu al totalității controlate, în care universalitatea cetățeniei nu echivalează cu egalitatea, ci cu supunerea față de o autoritate centrală omniprezentă. Semantica universalității devine, astfel, una dintre cele mai subtile și eficiente expresii ale puterii imperiale târzii, anticipând formele moderne ale guvernării prin drept și limbaj.

6. Concluzii. Puterea legii într-un imperiu în criză: Caracalla și destinul cetățeniei romane

Secolul al III-lea al Imperiului Roman se afirmă, în ansamblul istoriei sale, ca o epocă a discontinuităților profunde, marcată de o succesiune de crize politice, militare și identitare declanșate încă din momentul accederii lui Septimius Severus la putere. În acest climat de instabilitate structurală, autoritatea imperială este constrânsă să-și regândească instrumentele de legitimare, iar figura lui Caracalla se impune ca una dintre cele mai elocvente expresii ale acestei mutații istorice. Imaginea sa, dură și tensionată, precum și reformele sale radicale, reflectă un imperiu aflat în căutarea unor noi forme de coeziune și control.

Caracalla, împărat de origine siriano-africană, născut în provincia Gallia, a guvernat într-un interval scurt, dar decisiv, în care a urmărit cu obstinație concentrarea deplină a *auctoritas* și *potestas*. Edictul din 212 p.Chr., cunoscut sub numele de *Constitutio Antoniniana*, trebuie înțeles în acest context al exercitării totale a puterii. Indiferent dacă a fost conceput ca un act de generozitate imperială sau ca o măsură calculată politic și fiscal, decretul a modificat în mod fundamental relația dintre stat și supușii săi, afectând fiecare locuitor liber al Imperiului, fără distincție de statut anterior. Extinderea cetățeniei romane a avut consecințe multiple și inegale. Acordarea acestui statut ca recompensă pentru serviciul militar a stimulat recrutarea în trupele auxiliare, consolidând legătura dintre cetățenie și obligația față de stat. Totuși, impactul reformei nu a fost uniform, iar analiza sa impune o abordare pluralistă. Așa cum subliniază Ari Z. Bryen, simpla deținere a cetățeniei nu a produs o egalizare reală a drepturilor și privilegiilor; fiecare provincie a continuat să manifeste grade diferite de romanitate, determinate de tradiții juridice, structuri

sociale și practici religioase distincte. În acest sens, *Constitutio Antoniniana* a funcționat simultan ca instrument de integrare și ca factor de tensiune. Deși a urmărit consolidarea controlului imperial și crearea unei identități civice comune, reforma a generat dificultăți administrative, presiuni fiscale și conflicte sociale, prin diluarea privilegiilor tradiționale și extinderea aparatului birocratic necesar gestionării unui număr sporit de cetățeni. Cetățenia universală nu a eliminat ierarhiile existente, ci le-a reconfigurat într-un cadru juridic mai larg, accentuând contradicțiile interne ale Imperiului. Motivațiile edictului par să fi fost, așa cum sugerează sursele și analiza textului, predominant religioase și financiare. Naturalizarea masivă a provincialilor a facilitat integrarea acestora în cultul imperial, consolidând dimensiunea sacră a puterii lui Caracalla, venerat nu doar ca împărat, ci și ca figură divinizată. Această tendință evocă precedente elenistice, amintind de pretenția lui Alexandru cel Mare de a fi recunoscut ca zeu, și reflectă încercarea de a ancora autoritatea politică într-o legitimitate transcendentă.

Limbajul edictului, solemn și impersonal, accentuează universalitatea decretului prin termeni precum *universitas*, *omnes* și *civitas*, sugerând abolirea diferențelor juridice bazate pe origine sau statut. Totodată, reforma a avut implicații filologice și culturale semnificative, contribuind la extinderea utilizării limbii latine în administrație și drept și la consolidarea unei unități lingvistice mai largi în cadrul Imperiului, cu efecte de durată asupra evoluției culturii romane. În pofida amplitudinii sale, reforma lui Caracalla nu poate fi interpretată ca o revoluție socială în sens modern. Ea a rămas, în esență, o măsură administrativă și legislativă, cu finalități politice și fiscale, care nu a alterat radical structurile sociale existente. Însă, privită în corelație cu portretul său sculptural și cu discursurile ostile ale istoriografiei antice, *Constitutio Antoniniana* devine parte integrantă a unei strategii mai ample de guvernare prin forță, simbol și constrângere. Astfel, Caracalla se profilează nu doar ca autor al unei reforme juridice majore, ci ca simbol al unei epoci în care arta, legea și puterea converg într-un limbaj al severității. Portretul său rămâne expresia vizuală a unui imperiu aflat în criză, iar edictul său, expresia juridică a aceleiași neliniști istorice, marcând tranziția Imperiului Roman către o nouă etapă a existenței sale.

Referințe bibliografice

- Ando, Clifford; Lavan, Myles, eds. 2022. *Roman and Local Citizenship in the Long Second Century CE*. Oxford University Press.
- Ando, Clifford. 2000. *Imperial Ideology and Provincial Loyalty in the Roman Empire*. Studiu asupra ideologiei imperiale și integrării juridice a provinciilor. *Journal of Roman Studies*, Cambridge University Press.
- Ando, Clifford. 2010. *The Administration of Justice and the Transformation of Roman Citizenship*. Studiu asupra relației dintre drept și redefinirea cetățeniei imperiale. *Journal of Roman Studies*, Cambridge University Press.
- Bryen, Ari Z. 2012. *Visibility and the Limits of Law in the Roman Empire*. Studiu despre limitele dreptului roman și cetățenie ca instrument al puterii. *Journal of Roman Studies*, Cambridge University Press.
- Bryen, Ari Z. 2016. *Reading the Citizenship Papyrus* (P. Giss. I 40). Studiu papiriologic introductiv. Cambridge University Press.
- Cassius Dio. 1977. *Istoria romană*, vol. II. Traducere de Adelina Piatkowski. Editura Științifică.
- Gibbon, Edward. 1776–1789. *The History of the Decline and Fall of the Roman Empire*. London.

- Gibbon, Edward. 1996. *Istoria declinului și a prăbușirii Imperiului Roman*. Ediție românească. Humanitas.
- Herodian. 1960. *Istoria Imperiului Roman după moartea lui Marcu Aureliu*. Traducere, introducere și note de Radu Alexandrescu. Editura Academiei R.P.R.
- Honoré, Tony. 2002. *Ulpian and the Roman Law of Citizenship*. Studiu juridic introductiv pentru *Constitutio Antoniniana*. *Journal of Roman Studies*, Cambridge University Press.
- Imrie, Alex. 2018. *The Antonine Constitution: An Edict for the Caracallan Empire*. Brill.
- Kleiner, Diana E. E. 1992. *Roman Sculpture*. Yale University Press.
- Mașchin, N. A. 1951. *Imperiul Roman*. Editura Științifică.
- Millar, Fergus. 2006. *A Greek Roman Empire: Power and Belief under Theodosius II*. *Journal of Roman Studies*, Cambridge University Press.
- Nicolet, Claude. 1976. *Le métier de citoyen dans la Rome républicaine*. Gallimard.
- Oxford Classical Dictionary. *Constitutio Antoniniana*. Oxford University Press.
- Purpura, Gianfranco. 2014. *Fontes Iuris Romani Antejustiniani*. Palermo.
- Sherwin-White, A. N. 1973. *The Roman Citizenship. Studiu clasic de referință*. *Journal of Roman Studies*, Cambridge University Press.
- Varii autori. 2017. *La cittadinanza tra impero, stati nazionali ed Europa*. L'Erma di Bretschneider.

Surse primare antice

- Augustinus, *De civitate Dei*, V, 17.
- Cassius Dio, *Istoria romană*, cărțile LXXVII–LXXVIII.
- Herodian, *Istoria Imperiului Roman după moartea lui Marcus Aurelius*.
- Historia Augusta, *Vita Antonini Caracallae*.
- Sidonius Apollinaris, *Epistulae*, I, 6, 2.
- Ulpian, *Digesta*, 1.5, *De statu hominum*.

Surse juridice și epigrafice

- Codex Iustinianus, în *Corpus Iuris Civilis*.
- Constitutio Antoniniana (Edictum Antoninianum), 212 d.Hr.
- Papyrus Gissensis I 40.
- Tabula Banasitana.

Webografie

- Biblioteca Digitală a Bucureștilor – ediții Herodian și Cassius Dio
- Brill Online – *The Antonine Constitution* (A. Imrie)
- constitutio.de – portal academic dedicat Edictului lui Caracalla
- papyri.info – P. Gissensis I 40
- Perseus Digital Library – texte antice (latin/greacă)
- UNESCO – Memory of the World Register – *Constitutio Antoniniana*
- Bryen, Ari Z., 2012. *Visibility and the Limits of Law in the Roman Empire*. *Journal of Roman Studies*, vol. 102, pp. 1–26. <https://www.jstor.org/stable/41778713>
- Eck, Werner., 2006. *The Bar Kokhba Revolt and the Roman Citizenship Grant*. *Journal of Roman Studies*, vol. 96, pp. 76–97. <https://www.jstor.org/stable/30007051>
- Honoré, Tony., 2002. *Ulpian and the Roman Law of Citizenship*. *Journal of Roman Studies*, vol. 92, pp. 1–23. <https://www.jstor.org/stable/30007265>
- Lavan, Myles P., 2013. *The Spread of Roman Citizenship, 14–212 CE*. *Journal of Roman Studies*, vol. 103, pp. 1–30. <https://www.jstor.org/stable/43629070>
- Sherwin-White, A. N., 1973. *The Roman Citizenship*. *Journal of Roman Studies*, vol. 63, pp. 86–98. <https://www.jstor.org/stable/299164>